

Elena BĂLTUȚĂ

Reabilitarea fenomenologică a olfacției. Cu nările larg deschise

(Mădălina Diaconu, *Despre mirosuri și dubori. O interpretare fenomenologică a olfacției*, Editura Humanitas, București, 2007, 238 p.)

Despre mirosuri filosofi au vorbit cel mai adesea în chip negativ. Le-au considerat ca aparținând unui simț inferior, laturii animalice a omului, sau le-au asociat cu sălbaticul, cu figura străinului. Astăzi, numeroasele studii despre olfacție sunt în principal apanajul chimiștilor, biologilor sau parfumierilor și mai puțin al filosofilor, abordările din această ultimă perspectivă aflându-se abia la început.

Cartea Mădălinei Diaconu¹, *Despre mirosuri și dubori. O interpretare fenomenologică a olfacției* propune însă o reabilitare a mirosului atât în planul teoriei estetice, cât și în plan pur filozofic, prin recursul la o interpretare în cheie fenomenologică. Autoarea este doctor în filozofie al Universității din București și al Universității din Viena. A publicat în țară volume precum: *Pe marginea abisului. Soren Kierkegaard și nihilismul secolului al XIX-lea* (1996); *Ontologia operei de artă în lumina principiului identității* (2001), iar în străinătate: *Blickumkehr. Mit Martin Heidegger zu einer relationalen Ästhetik* (2000); *Tasten, Riechen, Schmecken. Eine Ästhetik der anästhesierten Sinne* (2005); *Bukarest-Wien. Eine kulturhistorische Touristik an Europas Rändern* (împreună cu Lukas

Marcel Vosicky, 2007). În prezent este coordonatoarea proiectului interuniversitar *Haptic and Olfactory Design*.

Cercetarea asumată în volumul de față debutează cu o analiză istorică în capitolul intitulat *Spiritul care adulmecă sau Nasul filozofilor* unde este prezentat, în manieră succintă, felul în care mirosul a fost receptat de către filosofi, începând cu Platon și terminând cu abordările propuse de fenomenologie. După schițarea cadrului istoric, cercetarea avansează către țelul propus printr-o metodă descriptiv-tematică în capitolele doi și trei, care propun o interpretare în cheie fenomenologică a olfacției. Capitolele patru și cinci continuă analizând aspecte practice prezente în estetica mirosului și oferă câteva sugestii pentru formularea unei teorii a olfacției. Ultimul capitol, cu toate că este scris cu intenția explicită de a descrie mediul în care au loc activitățile de creare și de receptare a parfumurilor (vezi p. 9), sfârșește prin a-și rata miza, concentrându-se asupra comparației dintre Țara Huzurului și hypermarket-uri. Din acest motiv ultimul capitol face notă discordantă, fiind inconsecvent argumentului și intenției principale ale cărții.

Încercarea de repunere a mirosului în drepturile de care a fost privat în decursul istoriei filozofiei este realizată de către Mădălina Diaconu prin intermediul unei interpretări fenomenologice. Articulațiile acestei interpretări apar descrise în volum începând cu capitolul

¹ Pentru cei interesați, mai multe detalii despre activitatea academică, precum și articole semnate de Mădălina Diaconu pot fi accesate pe adresa de internet <http://homepage.univie.ac.at/madalina.diaconu>.

doi, intitulat *Nazurile nasurilor*, și terminând cu *Compoziții olfactive*, capitolul cinci. Pe parcursul celor patru capitole sunt descrise tematic structurile experiențelor ce trec prin grila mirosului. Astfel aflăm cum, prin intermediul olfacției, subiectul își constituie identitatea corporală, socio-culturală și cea narativă. Analiza propriuzis fenomenologică este centrată tocmai pe problema subiectului olfactiv: constituirea lui, felul în care își manifestă percepția și reprezentarea, modul specific de cunoaștere, relația cu spațiul și timpul, raporturile sale cu mediul sociocultural, cu comunitatea.

Teza principală a acestei cercetări este că subiectul olfactiv este, dintr-o anumită perspectivă, unul dinamic, caracterizat de mișcare și starea de deschidere, un subiect a cărui activitate nu poate fi suspendată decât în cazuri excepționale sau odată cu instalarea morții, deoarece nu avem capacitatea de a ne închide nările, precum facem cu ochii. În același timp, acest subiect este tranzitiv (se miroase *pe sine*) și totodată intransitiv (miroase *a sine*), având capacitatea de a modifica timpul și spațiul în funcție de mirosurile pe care le resimte sau în funcție de datele memoriei olfactive. Din aceste motive subiectul olfactiv este caracterizat de ceea ce Heidegger numea *in-der-Welt-sein* (*faptul-de-a-fi-în-lume*). Granița dintre subiect și obiect, mirosul în acest caz, este estompată, subiectul miroase, dar în același timp este absorbit, învăluit de miros, motiv pentru care percepția olfactivă este caracterizată prin pasivitate: nasul este afectat de către mirosuri, neputându-se împotrivi acestora. În cuvintele lui Kant „cel care își scoate din buzunar batista parfumată le impune tuturor celor din preajmă mirosul, împotriva voinței lor, și îi obligă să se desfete, dacă vor să respire” (p. 27).

Odată resimțit, mirosul atrage cu sine modificarea spațiului, care nu mai este înțeles în termenii distanței, ci în cei ai apropierii, locul devenind însuși mirosul resimțit. În acest cadru subiectul, chiar dacă actul perceperii este pasiv, se află într-o continuă mișcare, experimentând în permanență harta olfactivă a lumii. În acest mediu plin de excitanți olfactivi, cunoașterea adiacentă simțului olfactiv se caracterizează prin dinamism, fiind asemeni subiectului care îi dă naștere, mereu pe drum. Cu toate că acest tip de luare la cunoștință este numit, cu oarece rezerve, cunoaștere, autoarea menționează faptul că mirosurile nu sunt conceptualizabile integral, fără rest, poate și pentru că reprezentarea lor aduce în prezent întregul eveniment-cadru în care mirosul s-a manifestat inițial. În genere reprezentarea olfactivă necesară în procesul de cunoaștere este asemenea unei urme dinamice, care se pierde, dar lasă totuși un semn al trecerii ei, o *prezență a absenței*. Resimțirea acestei urme activează eurile istorice punctuale, conectându-le cu eul actual prin supra-punerea unor straturi temporale și spațiale într-o istorie care constituie identitatea narativ-personală a eului: „puterea evocativă a mirosurilor este un factor de constituire a biografiei subiectului, drept unitate în diversitate. Profunzimea trecutului îi conferă eului plat din prezent adâncime și caracter. Eul devine sine” (p. 93). Evenimentul receptării unui miros pune în mișcare resorturi intime care reușesc să proiecteze eul în trecut, făcând posibilă atât recunoașterea unei situații, cât și recunoașterea sinelui. Această dublă recunoaștere confirmă însăși actualitatea eului.

Pe lângă această identitate numită narativă, mirosul corporal individualizează alte două tipuri de identitate: una trupească și, în dependență de ea, una

socio-culturală, care stabilește granițele unei comunități închise. Identitatea trupească devine explicită în urma autodeublării, a efortului sciziunii sinelui, cu alte cuvinte a efortului pe care subiectul îl depune atunci când încearcă să își resimtă propriul miros. Dar, cum omul face parte din societate, contactul cu celălalt face posibilă, grație capacității critice a nasului, constituirea identității socio-culturale. În acest context frumos miros cei dragi, casa, pe când străinul este cel care se diferențiază de noi înșine prin miros – «cei ce miros urât sunt întotdeauna numai ceilalți: ei pot fi rromii în România, turcii și „jugoslavii” în Austria, cu mirosurile lor puternice de bucătărie, „nemții” nespălați în Franța și „negroteii” în Europa și Statele Unite, ca să nu mai vorbim de evrei, cu prezumtivul lor miros de usturoi (...) Dimpotrivă, în Africa și Japonia, albi sunt cei care îți mută nasul din loc cu mirosul lor de urină sau de unt» (p. 87). Mirosul devine așadar un criteriu de acceptare sau de respingere a celuilalt, stabilind totodată granițele unei recunoașteri ce lasă să se întrevadă cum anume sunt puse la lucru întrebuițări mai vechi ale nasului, precum precunoașterea, semnalizarea pericolelor, intuiția.

Cartea Mădălinei Diaconu are meritul de a îmbina adecvat metoda fenomenologică cu expunerea descriptivă a informațiilor istorice. Astfel, volumul poate suporta cel puțin două lecturi efectuate prin grile diferite. Una ar fi

găsirea și probarea unei interpretări filosofice a olfacției, alta ar fi lectura cu scop pur informativ sau de destindere, volumul cuprinzând descrieri savuroase ale substanțelor din care sunt realizate parfumurile, ale modului și scopului în care acestea au fost întrebuițate. Spre exemplu, în China antică și în India parfumurile au circulat sub forma bețișoarelor parfumate sau a prafurilor aromate, a lumânărilor și a casoletelor plăcut mirositoare, pe când în Evul Mediu occidental pomezile – parfumuri solide încapsulate sub diverse forme – erau purtate la brâu pentru a-l păzi pe purtător de boli.

Diversitatea nivelurilor interpretative se datorează și bibliografiei consistente și vaste, din domenii precum filosofia, biologia, neuroștiințele, chimia sau istoria. *Despre mirosuri și dubori* atrage nu numai prin hermeneutica propusă, ci și prin erudiție, prin stilul clar, seducător, pe alocuri neconvențional, care reușește nu de puține ori să transmită în mod concret cititorului senzații olfactive. Asemeni parfumului franțuzesc alcătuit din nuanțe, volumul *Despre mireme și dubori* are acea *note de base* specifică prin interpretarea fenomenologică propusă, *note de coeur* concretizată prin datele și informațiile privitoare la parfum și la istoria acestuia și *note de tête* care oferă lectorului senzația discretă de parfum chiar și după ce volumul a fost parcurs.